

Лимитър Ангелов

ДЕЛОТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ В КНИЖОВНАТА ТРАДИЦИЯ

Делото на Кирил и Методий като славянски апостоли и просветители е подчертавано нееднократно в научната литература. Общославянската значимост на стореното от двамата братя е било доловено с пълна яснота от техните първи ученици и последователи, свидетели на неуморната им борба за тържеството на славянската кауза срещу пристъпите на триезичниците. За тях Кирил и Методий са свети и православни учители на целия славянски свят, "първи наставници на славянското племе", "просветители на многоплеменния славянски народ". Под такива определения се споменават те в титулните заглавия на най-ранните книжовни творби, посветени на тяхната дейност като например "Пространното Кирилово житие", "Двойната похвала на Кирил и Методий", "Похвалата на Константин-Кирил Философ", съставена от Климент Охридски и др.

Наред с общославянската си значимост делото на Кирил и Методий има обаче по-специално отношение към историята и съдбата на отделни славянски народи – моравци, българи, руси, сърби, хървати, словенци. И ако трябва да се определи, с коя славянска страна то е свързано най-силно и най-трайно, то несъменено на преден план трябва да се постави средновековна България. Две са обстоятелствата, даващи основание за това твърдение. Първото и особено съществено е това, че в основата на най-ранните Кирило-методиеви книги, преведени от гръцки с оглед мисията им при княз Ростислав, залегнал старобългарският (славянският) език, т. е. езикът, който по това време е бил общ език на изграждащата се в Мизия, Тракия и Македония единна българска народност. Казано по-конкретно, братята използвали за своите преводи езика на българските славяни от Солунската област, т.е. едно местно наречие, което спадало към общата и цялостна система на старобългарския език.

Вторият съществен момент, който ни дава основание да свържем по-специално делото на Кирил и Методий с България, е добре познатият факт, че стореното от двамата братя за разпространение на славянската писменост и просвета намерило условия за трайното си осъществяване не във Великоморавия, а в пределите на българската държава, където след 886 г. се установили прогонените Кирилometодиеви ученици Климент и Наум. Известни са драматичните събития във Великоморавия, свързани с непрестанните гонения срещу Методий и с крайната победа на привържениците на "триезичната догма", отхвърлящи упорито правото на славянските народи да имат богослужение и църковни книги на своя език. И в последна сметка, когато великоморавската държава в началото на X в. рухнала под ударите на маджарите, делото на двамата братя било осъдено на почти пълно забвение. В България обаче, където дошли техните ученици и сътрудници, нещата взели съвсем друг обрат. Ярکو хуманистичната за времето си идея проповядвана от двамата братя, че всеки народ може да се учи и просвещава на роден език била въведена тук в степен на държавна политика, провеждана последователно от княз Борис и впоследствие от сина му княз Симеон. В съответствие с това били организирани и развили оживена дейност учебните и книжовни средища в Плиска, Преслав и Охрид, а вероятно и в други центрове на българската държава, както може да се заключи от направените през последно време проучвания на манастирския комплекс при с. Равна (Провадийско). Един от върховите моменти в просветната политика на българските владетели било решението, взето на събора в Преслав през 893 г. славянският език (старобългарският) да бъде обявен за език държавен, църковен и литературен. Това решение създавало условия за навлизането му във всички сфери на общественния живот и за утвърждаването на славянската книга с нейната неизчерпаема сила на мощно духовно оръжие.

Напълно естествено е било, при така посочените обстоятелства делото на Кирил и Методий да се преценява през погледа на техните съвременници, а и през погледа на следващите поколения, не само в неговия общославянски, но и в неговия специфичен български облик. Не е случайно, че българската държава била тази, където двамата братя, най-напред Кирил, а след това и Методий

били канонизирани за светци поради заслугите им за разпространението на християнската религия и на свързаната с нея славянска писменост и просвета. Канонизацията станала към края на IX в., т. е. по време, когато резултатите от тяхната неуморна борба за победата на славянската кауза били налице. Българите били именно тези, които почувствували най-добре изключителната сила на отстояваните от двамата братя идеи, дали им възможност да поемат пътя на пълноценно духовно развитие, да се обособят като народност със собствен облик и култура, със свой език признат за език "свещен" наред с гръцкия и латинския.

Многобройни са запазилите се в книжовната традиция свидетелства, подчертаващи тясната връзка между Кирилометодиевото дело и България. Едно от тези свидетелства е нередко срещаното в заглавията на различни произведения – жития, похвални слова, минеи, псалтири, месецослови, църковни устави и пр. известие, че Кирил е бил учител не само на славяните, но и на българите. Тази добавка намираме например в един препис на Краткото Кирилово житие, където той се възхвалява с думите "преподобнаго отца нашего Кирила Философа, оучител словѣномъ и болгаромъ".¹ Като "учител на славяните и българите" е назован той и в един препис на "Проложното Кирилово житие", съдържащо се в сборник от XVI в. В обнародвания от Б. Ангелов списък на 212 славянски извори има около 20 примера за определението "учител на славяни и българи", под което е споменат Кирил.² Повечето от тях се съдържат в преписи на книжовни творби от XV-XVII в., но няма съмнение че корените на тази традиция, която ни отвежда към България, трябва да се търсят по-рано. Наред с Кирил понякога като учител на българите е споменаван и Методий. За пример може да бъде приведена една служба в памет на св. Наум, където двамата братя са наречени "болгаровъ и словановъ божествени отцы".³

Освен в славянската книжовна традиция определението за солунските братя като "учители" на българите се среща и в литературни творби от византийски автори. Така например, в "Пространното Климентово житие" написано от охридския архиепископ Теофилакт (1091-1108 г.) те са наречени "блажени отци и учители" (*патѣрес макаροι καὶ διδάσκαλοι*), които просветили българската

земя (τὴν τῶν βουλγάρων χώραν).⁴ А в "Краткото Климентово житие", чийто автор е охридският архиепископ Димитър Хоматиян (1215-1235 г.) с определението "известния учител на мизийския народ" е наречен Методий.⁵ Както се знае, с "мизи" византийският писател означава българите, така че в случая под названието "мизийския народ" Хоматиян има предвид българския народ.

Наред с епитета "учители" на българите, едно от важните свидетелства, подчертаващо връзката на делото на Кирил и Методий с България е нерядко срещаното в книжовната традиция твърдение, че подготвените от двамата братя книги преди отиването им във Великоморавия са били преведени от гръцки на български. С тези именно книги, по езиковото си естество български, Кирил и Методий се отправили за изпълнение на мисията си при Ростислав и с тях отишли в Рим, за да получат от папата желаната благословия, че може да се служи литургия и на славянски език. В такава светлина са обяснени тези събития в тъй нар. "Второ Наумово житие", един от интересните старобългарски паметници, достигнал до нас в късен препис от XVI в. Там се казва, че папа Адриан благословил донесените от Кирил и Методий и преведени от гръцки на български книги ("... всѣ книги прѣводимѣ от грѣчьски в бѣлгарскыи языкъ")⁶ и че с тези "български писания" била отслужена тържествена служба в храма на апостолите Петър и Павел.

За българския характер на преведените от двамата братя и донесени в Рим църковни книги става дума и в тъй нар. "Скопски миней". Под това име е известен един от преписите на широко разпространената "Служба в памет на св. Кирил", достигнала до нас в руски, български и сръбски редакции. "Скопският миней" е от XIII в., но твърде вероятно е неговият първообраз да ни отвежда към по-ранно време. Наред с редицата славословия в чест на Константин Кирил Философ в него има два заслужаващи отбелязване пасаж - първият гласи, че солунският просветител бил изпратен да учи западните народи с "български книги" ("книгами ... бѣлгарскыи"),⁷ а във втория се казва, че "тръгнал с бѣлгарски книги и дошъл до Рим" ("книгами бѣлгарскыи проиде ... и до Рима же дошедь").⁸

Познат добре на образованите среди в средновековното българско общество и непредизвикващ съмнения за своята достоверност

фактът, че първите Кирилометодиевски преводни книги са били на български език е намерил потвърждение в един от най-значимите по документалната си стойност литературни и летописни паметници на средновековна България, а именно, в съставения през 1211 г.

"Борилов Синодик". Става дума за поместеното там специално славословие в памет на свети Кирил, възхваляван за това, че "превел от гръцки на български божествените писания и просветил българския народ" ("Кирилъ философу иже божествѣное писаніе ѿ гръцкаскогo языка на блъгарскыи прѣложившому и просвѣщшом у блъгарскѣй родъ").⁹ Това е било, така да се каже официалното гледище за ролята на солунския просветител и за неговите големи заслуги към българската светска и църковна власт.

Отбелязван, както е естествено да се очаква, предимно в български книжовни паметници, фактът, че преведените от солунските братя книги са били на български език, е намерил отражение и в книжовната традиция от сръбски и византийски произход. Така, в един сръбски летопис от втората половина на X в. се казва, че Кирил Философ бил написал "наши словеса ... на български език".¹⁰ В тропар, пак от сръбски произход, посветен на паметта на солунския просветител, четем, че "цялата сръбска земя възхвалявала Кирил за това, че я бил научил на божествените книги на български език ("... тобою вѣса сръбскаа землѣна хвалит се стѣлю Кѣриле, словесѣ бжтѣвни книги блъгарьскаго языка научиль еси").¹¹

От византийските паметници трябва да се отбележи на първо място "Пространното Климентово житие" на Теофилакт Охридски. Спирайки се на въпроса за изнамирането на славянската азбука (*τά σλαβενικά γράμματα*) Теофилакт отбелязва изрично, че двамата братя "превели боговдъхновените писания от гръцки на български език" (*εἰς τὴν βουλγαρικήν*).¹² Същият факт, че писанията били преведени на български език (*ἐπὶ τὸ βουλγαρικόν*)¹³ съобщава той и в един от следващите пасаж, когато разказва за покръстването на българския народ по време на княз Борис. Както се знае, в основата на Теофилактовия разказ лежат данни, почерпени от български извори и много вероятно е твърдението за българския езиков характер на преведените от Кирил и Методий книги да произхожда също от български първоизточник. Важното в случая е това,

че византийският писател, въпреки не особено благосклонното си отношение към българите, се е съобразил с това твърдение и го включил чрез посочените два пасажа на своята творба, очевидно поради това, че е признавал неговата достоверност.

Фактът, че църковните книги, подготвени за великоморавската мисия, са били преведени от гръцки на български е отразен и в "Краткото Климентово житие" на Димитър Хоматиян, един от най-образованите и добре осведомени за своето време византийски книжовници, живял в качеството си на охридски архиепископ продължително време сред българите в Македония. Още в увода на своята творба, когато говори за началото на просветната дейност на Климент, той отбелязва че Климент, заедно с останалите Кирилометодиеви ученици, Наум, Горазд, Ангеларий бил изучил усърдно свещенното писание "преведено с божествено съдействие на тукашния български език" ("...την ἐνθάδε βουλγάροις δυλέκτον") от Кирил, истински богомъдр и равноапостол отец".¹⁴ Това е едно кратко и точно определение, при което заслужава внимание употребата на думата "тукашен" (ἐνθάδε), с която е характеризиран българският език на преведените от солунския просветител книги. Възможно е в случая византийският писател да е имал предвид местното македоно-солунско наречие, на което, както се знае, е бил извършен този превод.

Заслужават внимание и някои податки в книжовната традиция, отнасящи се до въпроса за характера и предназначението на създадената от Кирил и Методий азбука. Интересен в това отношение е един пасаж от тъй нар. "Пространно Наумово житие", съставено на гръцки език, където се казва, че братята изнамерили букви, подходящи за езика на българите. Това твърдение е отразено и в един от твърде популярните средновековни български апокрифи, познат под названието "Беседа на тримата светители" (или "Разумник"). Това е едно любопитно по замисъл произведение, преведено на български вероятно от гръцки първообраз. Състои се от множество въпроси и отговори по различни теми из областта на библейската история и на естествознанието, които интересували живо средновековния човек. Между тези въпроси, по които запитващият желаел да получи обяснение, бил и въпросът "а кой изнамери българската

книга" ("да кто обрѣте българскѣ книгѣ?"). Следва краткият отговор – Кирил Философ.¹⁵ Така поставеният въпрос заедно с отговора липсва в гръцкия първообраз. Това е добавка на местна почва, свидетелствуваща за увереността на неизвестния преводач на "Беседата", че стореното от солунския просветител е било предназначено специално за българския народ.

За това, че азбуката била за българите се споменава в тъй нар. "Градишки летопис", съставен на латински език през XII в. в манастиря Hradisch при град Оломоуц (Моравия). В него се изброяват събития свързани главно с историята на Великоморавия, като между тях става дума накратко и за дейността на Кирил и Методий. Отбелязва се, че те "след като изнамерили азбуката на българите, проповядвали словото божие на моравците" ("... inventis Bulgarorum litteris verbum Dei praedicaverunt Maraviciis").¹⁶ Интересно в случая е, че това известие произхожда не от български, а от западнославянски книжовник, у когото не можем да предполагаме склонност към "българизация" на делото на солунските просветители.

Не е оставен без внимание в книжовната традиция, свързваща делото на Кирил и Методий с България, и въпросът за народността им принадлежност. Както се знае, по този въпрос в "Панонските легенди" преки известия няма и главното, което може да се извлече оттам, е че двамата братя са владеели до съвършенство славянския език, обстоятелство, което им помогнало да създадат бързо азбуката и да преведат от гръцки на славянски книгите необходими за просветно-религиозната им мисия във Великоморавия. В една по-късно създадена творба обаче, позната под наименованието "Кратко Кирилово житие" (или "Успение Кирилово"), възникнала вероятно по време на византийското владичество, намираме изричното свидетелство, че Кирил е българин.¹⁷

Убеждението че Кирил е българин по род е намерило израз не само в посочения пасаж на неговото "Кратко житие", но и в епитета "български философ", с който той е назован в заглавията на други достигнали до нас средновековни книжовни паметници. Така е наречен той например в един от преписите на "Солунската легенда", издаден от Б. Ангелов.¹⁸ Същият епитет му е даден и в една преправка на "Пространното житие" (Панонска легенда), възникнала на

Руска почва и съдържаща се в ръкопис от XVII в. от сбирката на Ундолски.¹⁹ Така е наречен той и в една извадка от "Пространното Кирилово житие" (Панонската легенда), включена в руски сборник от полемически съчинения, съставен през XVII в.²⁰

Едно от често срещаните твърдения в книжовната традиция, свързваща делото на солунските братя с България, е твърдението, че Константин Философ е играл важна роля в покръстването на българите. Както изглежда, най-ранен вариант на това твърдение е разказът в посоченото вече "Кратко Кирилово житие" (Успение Кирилово), за неговата мисионерска дейност сред българските славяни в областта на река Брегалница. Съответният текст гласи, че Кирил покръстил там 54000 славяни.²¹ Някои изследвачи приемат безусловно достоверността на това известие, докато други изказват съмнения главно поради това, че то липсва в "Панонските легенди". Независимо от това дали казаното отговаря на историческата истина или не, за нас е важен самият факт на едно подобно виждане за ролята на Кирил в покръстването на български славяни - факт, свидетелстващ за стремежа на съставителя на житието да свърже по най-тесен начин дейността на солунския просветител с българския народ. В същия дух, като покръстител на българите, е представен Константин-Кирил и в добре познатата "Солунска легенда", една от най-интересните книжовни творби от времето на византийското владичество, възникнала вероятно към средата на XI в.²²

Заслужава отбелязване, че твърдението, че Кирил е покръстил българите се среща и в произведения от небългарски произход. Намираме го например в тъй нар. "Дуклянска летопис" съставена през XII в. от неизвестен сръбски духовник, но дошла до наши дни само в латинския си превод. В тази хроника твърде компилативна по своя характер се изброяват различни събития свързани с историята на сърби, на българи и на други народи като между другото в нея е поместен и кратък пасаж за Константин Философ "Мъж пресвет във всичко" и "най-задълбочено обучен в светото писание", както го характеризира авторът. Споменава се за мисията му в Хазария и за станалия там спор, завършил с покръстването на цялата област в името на Исус Христос. А след това, разказва летописецът, "той (Кирил б.н.) обърнал в християнството целия български народ

("totam gentem Bulgarorum") и по същия начин и те били покръстени във вярата на света Троица.²³ Интересното в това известие на дуклянския летопис е, че докато в "Краткото Кирилово житие" като обект на християнизаторската дейност на Константин Философ е посочена само една сравнително ограничена област по река Брегалница с живеещото там население, тук е казано, че солунският просветител обърнал към християнската вяра всички българи.

В същия обобщен вид, като покръстител на българите е представен Кирил и в тъй нар. "Моравска легенда". Това е една доста късно възникнала творба, от края на XIV в., написана на латински език от неизвестен моравски духовник. В основата ѝ лежи главно тъй нар. "Италианска легенда", както и някои други изворови данни за живота и дейността на Кирил и Методий. В нея се съобщава, че след като Константин Философ бил при хазарите и се върнал в Константинопол, дошла молбата на моравския владетел да му бъдат изпратени проповедници на християнската религия, с което византийският император се съгласил и наредил да отидат там двамата братя. Преди да започне обаче възложената им мисия, Константин, както гласи съответния пасаж "Тръгнал и отишел първо при българите" ("egressus vero venit ad Bulgaros") и ги обърнал към християнската вяра ("convertit ad fidem").²⁴

Почти със същите думи е предаден епизод и в тъй нар. "Чешка легенда", написана в края на XIII в. също на латински език. Там четем, че преди да отиде в Моравия, Кирил "обърнал българите във вярата на благия Исус".²⁵

Като "покръстител" на българите е наречен Константин Философ в някои титулни заглавия на ръкописни и печатни книги. За пример може да бъде отбелязано заглавието на един Часослов, среднобългарски ръкопис от XVI-XVIII в., намиращ се в университетската библиотека в Клуж, където четем "иже в стѣѣ ѿца нашего Кирила Философа, крѣѣша болгари".²⁶ По същия начин е посочена неговата заслуга и в един синаксар в негова памет, съдържащ се в Молдавски сборник от XVIII в. с добавката, че кръстил не само българите, но и славяните ("... кръсти и словѣни и блѣгары").²⁷ Пак като кръстител на славяни и българи е споменат Кирил и в един църковен устав от XV в., намиращ се в Московската синодална библиотека.²⁸ Повече от десет примера за това определение на ролята

на солунския просветител, произхождащи от ръкописи руска редакция от XV-XVII в. намираме в изданията от Б. Ангелов списък от славянски извори. Налице е изобщо една доста разпространена книжовна традиция, свързваща християнизаторската мисия на Константин Кирил Философ със славянския свят и по специално с българския народ.

Едно от най-интересните книжовни произведения, в което става дума за християнизаторската и просветна дейност на Кирил сред българите е тъй нар. "Сказание о преложении книги" влизащо като съставна част в хрониката на руския летописец Нестор, "Повесть временных лет". За това, кога и как е възникнало това "Сказание" и дали то има български или западнославянски произход все още се спори, по мое мнение доводите му за българския му характер изглеждат по-убедителни.²⁹ Разгледано в своята цялост "Сказанието" сочи очевидна връзка с "Панонските легенди", които са главният му първоизвор. Оттам са почерпени данните за молбата на княз Ростислав да му бъдат изпратени учители на славянски език, оттам са сведенията за преводаческата дейност на Кирил и Методий преди заминаването им за Великоморавия, оттам е разказът за съпротивата на триезичниците срещу проповедите на двамата братя и за разрешението на римския папа да бъде позволено на Методий, да продължи религиозната и просветната си работа в Панония и Моравия. След това обаче в текста на "Сказанието" намираме интересно отклонение от първоизворите, свеждащо се в съобщението, че след като Методий останал в Моравия, Константин се върнал обратно и отишел да учи българския народ ("... Константин же възвратився въспят и иде учит болгарьскаго языка").³⁰ С други думи, вместо разказ за болестта и смъртта на Кирил в Рим, така както ни е предаден в "Панонската легенда", тук се известява, че той се е отправил към България, за да учи българите. А за по-нататъшната му съдба и за края на живота му в "Сказанието" нищо не се казва. Отклонение в случая има не само в сравнение с "Панонската легенда", но и в сравнение с "Краткото Кирилово житие" в смисъл, че в това житие християнизаторската дейност на Кирил сред българските славяни е поставена преди отиването му във Великоморавия докато в "Сказанието" тя е поставена след великоморавската мисия-

известие, което е в явно противоречие с добре познатите факти за неговата болест и смърт в Рим.

Наред с така посочените податки от различни по време и произход източници, изтъкващи ролята на Константин Кирил Философ като покръстител на българите в книжовната традиция се среща макар и порядко и твърдението, че важен дял в християнизацията на българския народ е имал брат му Методий. Известие в такъв смисъл можем да открием в "Пространното Климентово житие", когато се разказва как Методий просвещавал с проповедите си не само Ростислав и Коцел, но и българския владетел Борис и как успял да го направи "свое духовно чедо". Под това определение трябва да се подразбира, че той е станал негов кръстник, т.е. че лично го е въвел в християнската религия. Съответния пасаж гласи: "Освен това, великият Методий, дарявал тогава непрекъснато с благодеянията на словото си и българския княз Борис, който живял по времето на византийския император Михаил III и когото по-рано бил направил свое духовно чедо и го бил привлякъл чрез прекрасния си във всичко език".³¹

За ролята на Методий в разпространяване на християнството в България става дума и в "Краткото Климентово житие" на Димитър Хоматиян. За разлика от "Пространното житие" където той е посочен като покръстител само на княз Борис, тук му е приписана заслугата, че на него се дължи възприемането и утвърждаването на християнската религия от всички българи. На това указва дадената му от Хоматиян характеристика, че Методий бил "известният учител на мизийския народ на благочестие и православна вяра".³² Същевременно, както личи от един друг пасаж в "Краткото житие" византийският писател счита, че Методий е имал важен дял и в организирането на църковния институт сред покръстения народ и че той е бил поставен от римския папа Андроник за архиепископ не само на Моравия, но и на България ("...καὶ βοῦλγαρίᾳς").³³

В заключение би трябвало отново да се подчертае, че наличието на продължителна книжовна традиция, и то не само от български но и от друг произход, свързваща делото на Кирил и Методий и България не е случайно явление. Тази традиция се дължи на това, че това дело е имало особено силно отношение към българите и към българския народ и че именно българската държава е била

тази където то е намерило най-благоприятни условия за пълното си осъществяване. В такъв смисъл представянето на солунските братя в "български облик" се явява в основни линии плод не на субективни виждания, а е израз на историческата истина, намерила съответен израз в литературните паметници. Това се отнася до основното и най-важно твърдение, а именно, че в резултат на преводаческата и книжовна дейност на Кирил и Методий не друг славянски език, а старобългарския бил този, който получил качества на език богослужебен и литературен—твърдение водещо до извода, че по същество те са първосъздателят не изобщо на славянска, а на българска книга. Подобни констатации, както видяхме, са залегнали в книжовната традиция и то не само от български, но и от друг произход (сръбски и византийски). Това са констатации, отговарящи на историческите факти, те са, така да се каже, тяхно точно словесно покритие. В такъв смисъл може да ги считаме като изворови данни с безспорна стойност.

Като втори съществен момент в книжовната традиция, свързваща делото на солунските братя с България, заслужават отбелязване посочванията, че Кирил е по род българин, че е български философ, както и известието, че преди отиването си във Великоморавия покръстил български славяни в областта на река Брегалница. Това са несъмнено важни, заслужаващи отбелязване податки, независимо от това, че липсват в счисления за сега за най-ранен и основен източник за живота и дейността на двамата братя—"Панонските легенди". В случая книжовната традиция, макар и по-късна не е за пренебрегване, още повече че е не само от български, но и от чужд произход.

Наред с безспорно точните и с предполагаемо точните свидетелства, свързващи делото на Кирил и Методий с България, можем да открием в разглежданата от нас книжнина и наличието на недостоверни и дори легендарни елементи, какъвто е случая с някои от епизодите в "Солунската легенда". От такъв род е известието, че Кирил, след мисията си във Великоморавия се отправил към България, че той е този, който е покръстил българите. От такъв род е известието, че покръстването е дело на Методий. Корените на тази прекомерна "българизация" лежат по мое мнение в периода на византийското владичество, когато спомените за делото на двамата братя

са били вече сравнително по-бледи и е било възможно да се допуснат фактически грешки. Същевременно, тук трябва да търсим и един друг заслужаващ внимание момент, а именно стремежа на покорения български народ да представи във възможната най-близка до себе си светлина образите на солунските просветители, да ги обрисова като свети люде, мислели и действували изключително в негова полза. Особено характерно е, че в случая се постави на преден план въпроса за "християнизацията", т.е. за един изключително важен в представите на средновековния човек религиозен акт, с който, съгласно църковното учение, всеки народ встъпил в своята истинска, пълноценна история, откриваща му пътя към духовно усъвършенствуване и възвисяване. Затова именно Кирил и Методий са били представяни като покръстителите на българите, дали им не само азбука и книга, но и християнската вяра. И това твърдение е намерило почва за разпространение не само в паметници от български, но и от сръбски, моравски и чешки произход, както се видя от посочените примери.

Отговаряща в основни линии на една обективна историческа действителност, книжовната традиция, свързваща Кирил и Методий с България, се съхранявала в продължение на столетия. С тази традиция навлязъл българският народ в периода на Възраждането най-напред чрез "История славеноболгарская" на отец Паисий, за да я продължи и укрепи още по-силно по време на борбата си за национално обособяване и политическо освобождение. Продължава да живее тази традиция и в наши дни, в условията на социалистическата действителност. Кирил и Методий са били и продължават да бъдат в съзнанието на българския народ не само велики общославянски просветители и носители на общочовешки и хуманни идеали, но и негови собствени, български просветители, поставили началото на бележит за времето си подем в развитието на духовната му култура и народностното му утвърждаване.

БЕЛЕЖКИ

1. Ср. Теодоров-Балан А. Кирил и Методий II. С. 1934, с. 47.

2. Ангелов Б. Славянски извори за Кирил и Методий, - Известия на ДБ "Васил Коларов" за 1956 г. С. 1958, с. 196, 200, 202, 203 и други.
3. Балан А. Кирил и Методий II. с. 138.
4. Ср. Милев А. Гръцките жития на Климент Охридски. С. 1966, с. 78.
5. Пак там, с. 174.
6. Иванов Й. Български старини из Македония. С. 1931, с. 312.
7. Пак там, с. 291.
8. Пак там, с. 292.
9. Ср. съответния пасаж у Попруженко М.Г., Синодик царя Борила-Български старини, VIII. С. 1928, с. 77.
10. Ср. Стојановић Л., Стари српски родослови и летописи. Београд 1927, с. 157.
11. Ангелов Б. Из старата българска, руска и сръбска литература, II. С. 1967, с. 23.
12. Милев А., Гръцките жития на Климент Охридски, с. 80.
13. Пак там, с. 88.
14. Пак там, с. 174.
15. Иванов Й., Богомилски книги и легенди, С. 1925, с. 262.
16. Annales Gradicensis, ed. Wattenbach W. - MGH SS XVII, с. 644.
17. Иванов Й., Български старини из Македония, с. 284.
18. Ангелов Б., Из старата българска, руска и сръбска литература, II, с. 64.
19. Ср. Климент Охридски, Събрани съчинения т. III, Пространни жития на Кирил и Методий, подготвили за печат Б. Ангелов и Х. Кодов, С. 1973, с. 59.
20. Пак там, с. 54.
21. Иванов Й., Български старини из Македония, с. 285.
22. Пак там, с. 282. Обстойно изследване на тази творба у Ангелов Б. Из старата българска, литература II, с. 44 сл. Същият, За два преписа на солунската легенда, Кирило-методиевски студии II. С. 1984, с. 9 сл.
23. Ср. Шишић Ф. Летопис попа Дуклянина. Београд 1928, с. 300.
24. Балан А. Кирил и Методий II, с. 203.
25. Пак там, с. 208.
26. Ср. Николова С., Кирило-методиевските традиции във Влахия,

Молдава и Трансилвания-Старобългарска литература 12. С.
1982, с. 110.

27. Балан А., Кирил и Методий II, с. 46.
28. Ангелов Б., Кирил и Методий в старата руска литература (XI-XIV в.) - *Palaeobulgarica* 1980, кн. 4, с. 10.
29. Ср. Мечев К., За произхода на староруския летописен разказ "Сказание о преложении книг" - Исторически преглед 1974, кн. 2, с. 88.
30. Ср. Повесть временных лет. ч. I. Текст и превод, подготовка текста Д.С. Лихачева, перевод Д.С. Лихачева и Б.А. Романова. М.-Л. 1950, с. 22.
31. Милев А., Гръцките жития на Климент Охридски, с. 88.
32. Пак там, с. 175
33. Пак там, с. 176 сл.